

СЕКЦІЯ 3
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ
ЛЮДИНИ

Гайду Г. В.,
доктор філософії в галузі права,
суддя Вінницького міського суду Вінницької області,
Шобей Л. М.,
здобувачка вищої освіти СВО бакалавра
факультету права, публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ПРАВОВИЙ СТАТУС БІЖЕНЦІВ: МІЖНАРОДНІ ПРИНЦИПИ ТА
СТАНДАРТИ

Питання щодо забезпечення міжнародного правового захисту біженців сьогодні є одним з найбільш актуальних, зважаючи на збройну агресію з боку російської федерації проти України, що в першу чергу спричинила не тільки порушення світового правопорядку, а й знецінення прав людини, що виявляється у масових чистках, репресіях та вбивствах країною агресором народу України. Крім цього, варто зазначити, що з початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, зросла кількість громадян, що перетнули кордон, і зважаючи на ситуацію фактично стали біженцями.

За даними ООН, кількість зареєстрованих біженців з України в Європі досягла понад 4 751 070 осіб, станом на 28 листопада 2022 р. Найбільше українців у Польщі, Німеччині та Чехії. Про такі статистичні дані повідомило Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. На порталі УВКБ ООН зазначено, що число зареєстрованих біженців з України в Європі досягла близько 4,7 млн людей. Водночас загальна кількість українських біженців в Європі становить близько 7,8 млн людей. Зазначається, що найбільший приріст за останній місяць показали Німеччина - близько 206,5 тис., Польща - близько 38,9 тис., Франція - близько 14 тис., Румунія - 11,7 тис. та Чехія - близько 9,5 тис. Відомо, що

найбільше біженців зі статусом тимчасового захисту в Польщі - 1 млн 507,89 тис. при тому, що в країну з України, за даними польської прикордонної служби, з початку війни прибуло 8,008 млн осіб, а у зворотному напрямку відбуло в Україну 6,196 млн. Водночас в Україну, за даними ООН, з 28 лютого до 22 листопада 2022 року в'їхало (без урахування даних Угорщини, рф та білорусі) 7,939 млн осіб [1].

З огляду на вищенаведену статистику можна стверджувати, що наразі питання щодо міграційної кризи в Європі стоїть гостро. Тому, дослідження основних міжнародних засад правового статусу біженців сьогодні на часі.

Метою статті є дослідження особливостей міжнародних принципів та стандартів, що стосуються правового захисту біженців, а також розкриття сутності поняття правового статусу біженця в міжнародному аспекті.

Одним із основних документів, що визначає поняття «біженець» як міжнародно-правовий термін, є Статут Міжнародної організації у справах біженців [2]. Згідно з цим документом статус біженців поширювався: на всіх тих осіб, які розглядаються як біженці в силу угод від 12 травня 1926 року та 30 червня 1928 року або в силу Конвенцій від 28 жовтня 1933 року і 10 лютого 1938 року, Протоколу від 14 вересня 1939 року або ж в силу статуту Міжнародної організації у справах біженців; на всіх тих осіб, які в результаті подій, що відбулися до 1 січня 1951 року і в силу цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, громадянства або політичних переконань, знаходяться за межами країни своєї громадянської належності та не можуть користуватися захистом уряду цієї країни або не бажають користуватися таким захистом або внаслідок таких побоювань, або з причин, не пов'язаних з міркуваннями особистої зручності; або, не маючи певного громадянства і перебуваючи за межами країни свого колишнього місця проживання, не можуть або не бажають повернутися до неї внаслідок таких побоювань або з причин, не пов'язаних з міркуваннями особистої зручності [3, с. 101].

Важливими та вкрай необхідними міжнародними нормативними документами, що виступають механізмом правового захисту біженців саме на сучасному етапі, та які першочергово регламентують права біженців є Женевська

Конвенція про статус біженців 1951 р. [4] та Нью-Йоркський протокол 1967 р. [5]. Крім того, ними передбачений та визначений правовий статус біженця.

Зокрема, правовий статус біженця – це складний правовий інститут, створений з метою надання захисту й допомоги людям, яким загрожує переслідування в країнах проживання. Біженці та особи, котрі шукають притулок, мають низку прав, які закріплені в Женевській конвенції й національному законодавстві кожної країни. Зазвичай, це право залишатися в країні (тимчасово або безстроково), право на отримання житла та соціальної допомоги, право на участь в інтеграційних програмах, навчання, роботу й возз'єднання сім'ї [3, с. 101].

Також, варто зазначити, що існує низка інших міжнародних актів, які стосуються правового статусу біженців, а також забезпечують захист їхніх основоположних прав та свобод. До таких актів належить: Загальна декларація прав людини 1948 р. [6], Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації 1965 р. [7], Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. [8], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. [9], Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. [10], Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських і таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання 1984 р. [11], Конвенція про права дитини 1989 р. [12], а також інші.

Потрібно відзначити, що в Україні правовий статус біженців теж врегульований згідно з європейськими стандартами. 2011 року Верховною Радою України був прийнятий новий Закон «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [13]. П. 1 ч. 1 ст. 1 Закону відразу зазначає, що: «біженець - це особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи

громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань» [13].

Відповідно до Загальної декларації прав людини 1948 р. [6] до числа прав людини, які мають універсальний характер та якими беззаперечно мають користуватися біженці, належать такі: право на життя, свободу та особисту недоторканість; право на свободу від катувань або від нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання; право на свободу від рабства, поневолення і примусової праці; право на приватне життя; право на свободу від незаконного арешту або затримання; право на свободу думки, совісті та віросповідання; право на свободу пересування тощо [14, с. 17].

Проте, варто зазначити, що біженці мають особливий обсяг прав. Зокрема у Конвенції про статус біженців 1951 р. [15] закріплено основні права біженців, які мають забезпечуватися державою, на території якої знаходиться біженець: право сповідання релігії (ст. 4); право на рухоме та нерухоме майно (ст. 13); право на авторські та промислові права (ст. 14); право на асоціації неполітичного характеру та професійні спілки (ст. 15); право звернення до суду (ст. 16); право на працю за наймом (ст. 17); право роботи на власному підприємстві (ст. 18); право на вибір професії (ст. 19); право на користування системою пайків (ст. 20); право на житло (ст. 21); право на народну освіту (ст. 22); право на отримання урядової допомоги (ст. 23); право на працю та соціальне забезпечення (ст. 24); право вільного пересування та вибору місця проживання (ст. 26); право на отримання посвідчення особи та проїзних документів (ст. 27, 28); право на недискримінаційне оподаткування (ст. 29) [14, с. 17-18].

Володіння такими правами передбачене на підставі укладених міжнародних угод та договорів (універсальних або ж регіональних), що власне, не повинно суперечити нормам міжнародного гуманітарного права та здійснювати регулювання правового статусу біженця. Також, права біженців не є цілком встановленими та абсолютними. Тобто, виходячи з цього слід розуміти, що такі права та привілеї можуть бути обмежені міжнародним законодавством. Такі

обмеження можуть встановлюватися у випадку, коли держава здійснює певні тимчасові заходи, які працюють в інтересах державної безпеки та для встановлення того, чи дійсно особа є біженцем.

Найважливішою міжнародною організацією, яка здійснює та забезпечує захист і допомогу біженцям, є Верховний комісар Організації Об'єднаних Націй у справах біженців. Відповідно до Конвенції ООН про статус біженців 1951 року [15] УВКБ (Управління Верховного комісара ООН у справах біженців) уповноважене забезпечувати захист і допомогу біженцям. Країни, що ратифікували вищезазначену Конвенцію (близько 150 з 200 країн світу) взяли на себе зобов'язання захищати біженців і не повертати їх в країну, де вони можуть зазнавати тортур і переслідувань, підписавши Конвенцію про статус біженців 1951 року та / або Протокол 1967 року. Положення Конвенції 1951 року залишаються основним міжнародним стандартом, за яким оцінюються будь-які заходи щодо захисту і поводження з біженцями [16, с. 216].

Особливого значення щодо захисту правового статусу біженців виступають такі основоположні принципи як: принцип невислання (*non-refoulement*) (ст. 32 Конвенції 1951 р. [15]); принцип невидачі (*non-expulsion*) (ст. 33 Конвенції 1951 р. [15]); рівний поділ тягаря прийому та облаштування біженців усіма державами; принцип гнучкого, оперативного і гуманного визначення статусу біженців; принцип добровільної репатріації; принцип тимчасового захисту; принцип надання статусу біженців без застосування умови про взаємність; принцип можливого надання політичного притулку та інші [17]. УВКБ ООН проголосило, що принцип недискримінації є найбільш значущим для захисту біженців. Стаття 3 Конвенції про статус біженців проголошує: «Договірні Держави застосовуватимуть положення цієї Конвенції до біженців без будь-якої дискримінації за ознакою їхньої раси, релігії або країни їхнього походження». Принцип недискримінації передбачає наявність наступних елементів: однакове поводження з особою або групою осіб, яка попри свої захищені ознаки перебуває в аналогічному становищі з іншою особою або групою осіб; різне поводження з особою або групою осіб, яка через свої захищені ознаки перебуває у відмінному

становищі від іншої особи або групи осіб; відсутність негативних наслідків застосування правових норм, правил або критеріїв, зокрема нейтрально сформульованих, для осіб або груп осіб у зв'язку з їхніми захищеними ознаками та порівняно з іншою особами або групами осіб [17, с. 52].

Крім принципів існують міжнародно-правові стандарти щодо статусу біженців, які теж варто розглядати як сукупність суб'єктивних прав і обов'язків.

Необхідно підкреслити, що правовий статус біженців, як і будь-яке правове становище особи, повинен ґрунтуватися на основі визначених правових установок, які задають йому певну спрямованість, формують його сутність, впливають на зміст. Міжнародні стандарти стосовно статусу біженців ґрунтуються на таких основоположних принципах:

- невідчуженості основних прав та свобод;
- права на громадянство та права не бути самовільно позбавленим громадянства чи права на зміну громадянства;
- заборони застосування збройної сили для обмеження здійснення окремими особами чи групами осіб прав людини або з тим, щоб позбавити їх національної, релігійної, культурної, мовної чи етнічної самобутності;
- заборони таких заходів, як примусове переміщення населення чи будь-які інші акти, що могли б призвести до насильницького переміщення людей;
- права клопотати про надання та користування в інших країнах притулком від переслідування;
- права покидати будь-яку країну, включаючи свою власну, та права повертатися у будь-яку країну;
- необхідності врахування специфічних потреб таких вразливих груп, як жінки, глави сімей, безпритульні діти, жертви катувань та травм, люди похилого віку та інваліди;
- застосованості прав і свобод, закріплених у міжнародних нормах, що стосуються прав людини, до кожної людини, незалежно від її раси, кольору шкіри, статі, громадянства, мови, віросповідання, етнічного та соціального походження [18, с. 63-64].

Отже, підсумовуючи вищезазначене потрібно додати, що механізм забезпечення прав біженців існує. Зважаючи на виклики сьогодення, він не завжди може спрацьовувати, адже норми, що були закріплені ще у ХХ столітті нині потребують змін та доповнень, і це у свою чергу є негативним явищем. Проте, потрібно пам'ятати, що основна специфіка норм міжнародного права щодо правового захисту біженців полягає у володінні основними правами людини, що першочергово застосовуються до всіх та мають загальний характер.

Варто зазначити, що сьогодні у світі виникло безліч нових проблем, що стосуються правового захисту біженців, а саме: щодо отримання статусу біженця, тимчасового захисту, надання притулку, соціального захисту та допомоги, працевлаштування тощо. Беручи до уваги збройну агресію росії проти України, світ почав зважати на неврегульованість цих питань, які першочергово стосуються правового статусу біженців. З часом їхнє регулювання стане результативним. Проте, поки ми бачимо масштабну міграційну кризу в Європі, що спричинена саме збройним конфліктом.

Список використаних джерел:

1. Кількість зареєстрованих біженців з України в Європі досягла близько 4,7 млн людей, - ООН. *Еспресо*: веб-сайт. URL: <https://espresso.tv/kilkist-zareestrovanih-bizhentsiv-z-ukraini-v-evropi-dosyagla-blizko-47-mln-lyudey-oon>.
2. Constitution of the international refugee organization. URL: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1948/08/19480820%2007-1%20AM/Ch_V_1p.pdf.
3. Никифорак В. М. Статус біженців у міжнародному праві. *Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації. Матеріали I Міжнародної науково-практичної онлайн конференції*. Чернівці, 23 жовтня 2020 р. С. 100-102.
4. The Refugee Convention, 1951: The Travaux preparatoires analyzed with a Commentary by Dr. Paul Weis. URL: <https://www.unhcr.org/4ca34be29.pdf>.

5. Protocol relating to the Status of Refugees. New York, 31 January 1967. URL:https://treaties.un.org/doc/Treaties/1967/10/19671004%200706%20AM/Ch_V_5p.pdf.

6. Загальна декларація прав людини, 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

7. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, 21 December 1965. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-elimination-all-forms-racial>.

8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042/ed19661216#Text.

9. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/ed19661216#Text.

10. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207/ed19791218#Text.

11. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських і таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading>.

12. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини, 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021/ed19891120#Text. 13.

Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 8 липня 2011 р. № 3671-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 16. Ст. 146.

14. Безпалова О. І. Особливості визначення прав біженців у міжнародному законодавстві. *Здійснення та захист внутрішньо переміщених осіб. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Ужгород, 20 квітня 2017 р. С.10-19.

15. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про статус біженців, 1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011/ed19510728#Text.

16. Турчин Н. В., Турчин А. В. Права та захист біженців у міжнародному праві. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. Ужгород, 2020. №3. С. 212-218.

17. Котляр О. І. Інститут захисту прав біженців у системі міжнародно-правового захисту прав людини. *Здійснення та захист внутрішньо переміщених осіб. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Ужгород, 20 квітня 2017 р. С. 46-54.

18. Городецький О. О. Міжнародні стандарти захисту біженців та їх основоположні принципи. *Право на державне управління: збірник наукових праць*. Херсон, 2020. Вип. №2. С. 62-68.

Кронівець Т. М.,

*кандидат юридичних наук, завідувач кафедри
фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, адвокат*

Одобецька І. С.,

*магістр публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Права людини починаються з прав дитини – це норма, прийнята в ЄС і визнана Україною. Захист прав дитини є одним із найважливіших пріоритетів демократичних країн, адже ставлення держави до дітей, рівень їх безпеки та захисту, їх загальний розвиток є одним із показників цивілізованості та гуманності суспільства. Права дитини є загальнообов'язковою відповідальністю країни. Права дитини – це певні спеціальні можливості, які необхідні людині віком до 18 років для існування і досягнення зрілості.

Світові стандарти у галузі дотримання прав дитини, що формувалися протягом багатьох десятиліть, закріплені у кількох важливих міжнародних документах. Ще у 1924 році Лігою Націй було розроблено та прийнято Женевську